

ARVUSTUSED

Briefe aus dem Morgenland – Otto Friedrich von Richters Forschungsreise in den Jahren 1814–1816, hrsg. von Indrek Jürjo, Sergej Stadnikov, Hamburger Beiträge zur Geschichte des östlichen Europa, hrsg. von Norbert Angermann, Bd. 20 (Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2013), 313 lk. ISBN 9783830072898.

Tartu Ülikooli orientalistika teaduri, tuntud egyptoloog, tõlkija ja muinasajaloolase Sergei Stadnikovi ning nüüdseks meie hulgast lahkunud ajaloolase Indrek Jürjo (1956–2009) koostatud raamat annab põhjaliku ülevaate tuntud baltisaksa päritolu orientalisti ja Lähis-Ida uurija Otto Friedrich (Engelbrecht) von Richteri (1791–1816) elust, õpingutest ja uuringutest, samuti tema panusest orientalistikasse, eriti Vana-Egiptuse uuringutesse 19. sajandi alguse Eesti- ja Liivimaal. Vaatamata lühikesele elueale (suri ta vaid 25-aastasena), võib Otto Friedrich von Richterit pidada eesti orientalistika arengus üheks teedrajavaks isikuks, samas on ta jätnud jälje ka egyptoloogia kui teadusdistsipliini arendamise üldiselt, olles tegev selle tekkeloo juures. Eriti oluliselt panustas O. F. v. Richter Sudaani ja Lõuna-Egiptuse aladel asunud muistse Nuubia uuringutesse.

Kuigi raamatu puhul tegemist on paljuski O. F. v. Richteri aastatel 1814–16 aset leidnud uurimisreisilt saadetud kirjade publitseerimise ja kommenteerimisega, võib seda teost pidada monograafiliseks uurimistööks, kuna Stadnikovi ja Jürjo ühised kommentaarid ja analüütilised märkused annavad põhjaliku ülevaate O. F. von Richteri biograafiast tervikuna.

Raamatu sissejuhatavas osas (“Biograafiline sissejuhatus”) käsitlevad koostajad O. F. v. Richteri lapsepõlve Võrumaal Väimelas; tema õpinguid Moskvast, Heidelbergi ülikoolis ning Viinis; ja tagasitulekut Liivimaale. O. F. von Richteri õpingud olid Stadnikovi ja Jürjo hinnangul väga viljakad, kuna naastes õppereisilt Euroopas, oli tema näol tegemist juba erudeeritud orientalisti ja haritlastega (lk 56). 1814. aastal alustas Richter pikka reisi

Idamaadesse (*die große Levante-Reise*), mis oli väga edukas – eriti uurimisetked Egiptusesse ja Nuubiasse. Koos reisikaaslase Sven Fredrik Lidmaniga loodeti esitada oma ekspeditsiooni teaduslikud tulemused ka laiemale avalikkusele ning Richter plaanis jätkata orientalistika-alast tegevust Pariisis. Kuid paraku, 31. augustil 1816 suri ta kõigest 25-aastasena Smyrna linnas Osmani impeeriumi südames (tänapäeva Izmiri Türgis) düsenteeriasse või koolerasse. Täpsemat informatsiooni tema haiguse kohta pole teada.

Sissejuhatava peatüki lõpus annavad Stadnikov ja Jürjo ülevaate Richterist maha jäänud ning pärast tema surma Tartu Ülikooli raamatukokku ja kunstimuuseumisse jõudnud pärandist (isiklikud raamatud, kirjutised, päevikud ja muud märkmed, mündid, egiptuse muumiad, ka laste muumiad, üks koera muumia, iibise muumia, muud vanaegiptuse esemeid – kujud, kujukesed, skarabeused, hieroglüüfidega tekstid jne). Peatüki lõpetavad põhjalikud märkused ja kommentaarid.

Teine peatükk “Kirjad 1814–1816 aastatest” koosneb põhiliselt O. F. von Richteri kirjadest isale, Liivimaa ülemmaakohtu assessorile ning hilisemale maanõunikule Otto Magnus Johann von Richterile (1755–1826) ja emale Anna Auguste Charlotte von Richterile (sünd von Engelhardt, 1770–1823). Kirjades vahendab Richter oma Levandi-reisi (sh ka Rhodose-, Süüria-, Egiptuse- ja Nuubia-rännakute) muljeid, seiklusi ja uuringute tulemusi, millele on lisatud taas S. Stadnikovi ja I. Jürjo põhjalikud kommentaarid. See üpris mahukas peatükk (kokku 175 lk) moodustab raamatu tuumiku ja raskuspunkti ning on kindlasti teose parim ja tugevaim osa.

Kuigi iga peatüki lõpus on põhjalikud kommentaarid, oleks soovinud raamatus näha ka O. F. von Richteri kirju eraldi analüüsivat ja kokkuvõtvat peatükki. Mingil määral kompenseerivad selle osa puudumist iga peatüki lõpus olevad põhjalikud kommentaarid. Mis kindlasti aga raamatus puudub, on kartograafiline materjal 19. sajandi alguse Lähis-Ida, Egiptuse ja Nuubia aladest, kus võiksid olla ära märgitud O. F. von Richteri ja S. E. Lidmani teekond ja linnad, asulad, arheoloogilised muistised ning tähtsamad ajaloolised objektid, mida nad külastasid. See aitaks kaasa paremale Richteri reisi ja uuringute mõistmisele. Võiks olla lisatud ka Vana Egiptuse ja muistse Nuubia kaardid, mis annaksid lugejale veelgi terviklikuma pildi O. F. von Richteri panusest egüptoloogiasse ja orientalistikasse laiemalt. Kasuks oleks tulnud lühikene Egiptuse ja Nuubia ajalooperioodide tutvustus või kronoloogia, kus oleksid ära toodud Egiptuse ja Nuubia ajaloo võtmesündmused (sh vaaraode dünastiad, tähtsamad valitsejad, olulisemad sündmused jne) ja põhilised ajalooperioodid. Illustratsioonide osas oleks tahtnud näha mõnda O. F. v. Richteri kirja publitseerituna originaalkujus.

Ka teisi illustratsioone (eelkõige Richteri poolt tehtud joonistused Nuubia templitest ja muudest arheoloogilistest muististest jne) võiks olla rohkem, kuna Richteri pärandist on antud raamatus avaldatud vaid üksikud tema joonistest. Teosel oleks võinud olla ka ingliskeelne kokkuvõte, mis oleks võimaldanud üldjoontes raamatu sisu ning põhieesmärkidega tutvuda ka saksa keelt mitteoskaval lugejal.

Lõpetuseks tahaks lisada, et tegemist on väga tugeva ja põhjaliku monograafilise uurimistöoga, millest on kindlasti suur kasu nii egiptoloogidele ja orientalistidele laiemalt kui ka 19. sajandi Eesti- ja Liivimaa ajaloo (eriti aadelkonna) uurijatele.

VLADIMIR SAZONOV

Vanhan Suomen arkistot: arkiven från Gamla Finland, toimittaneet Eljas Orrman, Jyrki Paaskoski, Arkistolaitoksen yleisluettelo VI, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1385 (Porvoo 2012), 400 lk. ISBN 9789522223821.

Soome ajaloos sageli esinev nimetus *Vanhan Suomen* (Vana Soome) on kergelt anakronistlik. See oli mitteametlikult kasutusel lühikest aega seoses kogu Soome liitmisega Venemaaga 1809. aastal ning selle nimetusega tähistati neid Soome alasid, mille Venemaa oli saanud juba varem Uusikau-punki ja Turu rahuga (vastavalt 1721. ja 1743. aastal). 1811.–12. aastal ühendati need piirkonnad Soome suurvürstiriigiga. Seega on nn Vana Soome selgete ajaliste piiridega tervik, mille uurimisega on tegelenud eelkõige 18. sajandi ja 19. sajandi alguse asjatundjad. Vana Soome ei olnud siiski territoriaalses mõttes püsiv. Alguses koosnes see ala Viiburi lääni idaosast ja Käkisalmi lääni lõunaosast. Hiljem, seoses Turu rahuga 1743. aastal, laiienes ala lääne poole, haarates Kymenlaakso ja Lõuna-Savo ning selle piiriks sai Kymijoki.

Vana Soome territooriumi eri osadel oli vägagi erilaadne varasem ajalugu. Kui Käkisalmi lään kuulus 1617. aastal Venemaalt Rootsile võidetud valduste hulka, siis läänepoolsed alad olid kaua olnud Rootsi valduses. Siiski olid ka viimatimainitud piirkondade vahel ühiskondlike olude osas suuri erinevusi: Viiburi pooltel olid kehtima jäänud 17. sajandi Rootsi